

עורכים: פרופ' עפרה בנג'ו והראל חורב כרך 1, גיליון מס' 7, 6 ביולי 2011
עתיד הרפורמה הפוליטית במצרים – מבט מכיוון בלתי צפוי

ד"ר גיורא אלירז

לתוך המשוואה שעניינה כיווני התפתחות אפשריים של הרפורמה הפוליטית במצרים, נכנס גורם חדש בדמות שיתוף פעולה בין מצרים לבין אינדונזיה בנושא קידום הדמוקרטיה. בבסיס התפתחות זו מצויה בקשתה של מצרים מאינדונזיה לסייע בידה בתהליך ארגון הבחירות הקרובות, לרבות בקביעת תקנות בנושא המפלגות הפוליטיות. בקשה שכזו מצד מצרים, המהווה מרכז כובד בעולם הערבי והמוסלמי, איננה דבר של מה בכך.

בשנים האחרונות הובעו ציפיות באינדונזיה ומחוצה לה, בעיקר בארה"ב, לראות את הדמוקרטיה הנבנית באינדונזיה מזה למעלה מעשור כדגם לרפורמה פוליטית עבור העולם המוסלמי בכלל ומדינות המזרח התיכון בפרט. לכך נוספו ביטויים בדבר רצונה של אינדונזיה להרחיב ולהעמיק פעילותה בזירה הבינלאומית, לרבות באמצעות מעורבות במזרח התיכון למען קידום תהליכי פיוס. כתימוכין לשאיפות שכאלה נטען באינדונזיה וגם מחוצה לה כי דווקא היא, המהווה משכן לאוכלוסייה המוסלמית הגדולה בעולם, מציגה דגם ייחודי הקושר יחדיו דמוקרטיה, פלורליזם, סובלנות ופיתוח מודרני. עם זאת ציפיות שכאלה לוו גם בלא מעט ספקנות באשר ליכולתה של אינדונזיה לשמש דגם, בעיקר עבור המדינות הערביות, בין היתר, בטענה כי העולם הערבי מגלה עמדה מתנשאת כלפי מוסלמי אינדונזיה ועצם טיבו של האסלאם בארכיפלג הענק הזה.

שאלת השאלה מדוע מצרים, העושה צעדים ראשונים אל מרחב בלתי ידוע של רפורמה דמוקרטית, לא פנתה למשל לטורקיה, שכנתה באזור, אלא העדיפה לבקש את סיועה של מדינה המרוחקת מאד

מהמזרח התיכון? מה גם שהדגם הטורקי של דו קיום בין אסלאם לדמוקרטיה הוא ותיק יותר מזה האינדונזי, ולמצרים יש הרבה יותר מן המשותף עם טורקיה מאשר עם אינדונזיה. נוכח תמיהה שכזו ניתן להציע כי דווקא בשל מרכזיותה של מצרים היא מעדיפה לפנות למדינה הממוקמת הרחק מעבר לקו האופק של עמי המזרח התיכון, ולא דווקא לטורקיה, שמהווה במידה רבה מתחרה שלה על ההגמוניה האזורית. ניכר כי אינדונזיה מצדה מודעת היטב לרגישות מצרית שכזו; מה גם שבמערכת הזיקות ההיסטורית בין מצרים לבין המרחב המוכר בתקופתנו כאינדונזיה, עברו ידע ורעיונות, בעיקר בתחום הדתי-אסלאמי, באופן כמעט בלעדי בכיוון חד-סטרי, ממצרים לאינדונזיה. לפיכך מיהרו האינדונזים להבהיר כי שומה עליהם לסייע בידי מצרים בחוכמה ובזהירות לבל ייווצר רושם מוטעה שהם מבקשים לשמש בבחינת מטיפים למצרים. יתר על כן, למרות העובדה שאינדונזיה הקדימה בהרבה את מצרים על הנתבי הדמוקרטי, היא מעדיפה לתאר את ההתדיינות בין שתי המדינות בסוגית הדמוקרטיה כשיתוף פעולה בין שני שותפים שווים.

הגם שהמצרים אינם מצהירים רשמית כי מתקיים כעת שיתוף פעולה הדוק בינם לבין אינדונזיה בנושא קידום הדמוקרטיה, ניתן להבין מהאמירות שמקורן בעיקר בצד האינדונזי, כי הפנייה של המצרים אליהם נובעת מהתרשמותם מההצלחה האינדונזית לבנות דמוקרטיה יציבה לאחר נפילת משטרו של הרודן סוהרטו ב-1998. אין ספק כי קווי דמיון רבים בין נסיבותיה הנוכחיות של מצרים לנסיבותיה של אינדונזיה אז, מחזקים את ההבנה במצרים בדבר הרלוונטיות של המקרה האינדונזי עבורה. שתי המדינות, ובהן רוב דומיננטי של אוכלוסייה סונית, חוו מחאה פוליטית דמוקרטית מאסיבית של בני המעמד הבינוני נגד שליט סמכותני שישב על כסאו כשלושה עשורים. בשני המקרים איבד זה את תמיכת הצבא, שנחשב במשך שנים רבות לבסיס כוחו המרכזי. יוזכר כי השננים הראשונות שבהן עברה אינדונזיה לדמוקרטיה התאפיינו בחוסר ודאות רב, במידה לא מעטה של אלימות, קיצוניות דתית, התעוררות מגמות בדלניות, ואף טרור שמבצעו פעלו תחת דגל האסלאם. בשנים ראשונות אלה התבוננו משקיפים רבים באינדונזיה דרך עדשות קודרות וחששו שהדמוקרטיה הצעירה תתנפץ אל נוכח המציאות הקשה. רק במהלך שנת 2004, לאחר מפגן מרשים נוסף של הליכי בחירה דמוקרטיים ולאחר שהמדינה הוכיחה את יכולתה לצלוח את המכשולים החברתיים והפוליטיים הרבים, החלו רוב המשקיפים להשתכנע כי אינדונזיה הולכת ומפתחת מאפיינים של דמוקרטיה יציבה.

ביטוי להבנה מצרית בדבר הרלוונטיות של המקרה האינדונזי לעניינם ניתן בכינוסה במאי האחרון של סדנה בת יומיים ביוזמת "המכון לשלום ודמוקרטיה (IPD) תחת הכותרת "הדיאלוג המצרי-אינדונזי בנושא המעבר לדמוקרטיה". IPD נוסד במסגרת "פורום באלי לדמוקרטיה" (BDF) שהוקם ב-2008 על ידי אינדונזיה במטרה לקדם את הדמוקרטיה במרחב האסיאתי. ליוזמה הצטרפה גם אוסטרליה והיא זכתה לברכת ארה"ב. עד כה הניב פורום באלי מספר כינוסים אליהם הוזמנו, עוד טרם פרוץ "האביב הערבי", גם נציגים ממספר מדינות ערביות. הרכב משתתפי סדנת "הדיאלוג המצרי-אינדונזי" היה מגוון - גברים ונשים ממצרים ומאינדונזיה, נציגי מפלגות פוליטיות, פעילים שוחרי דמוקרטיה, אנשי אקדמיה, פעילי ארגונים לא-ממשלתיים ואנשי תקשורת. הסדנה נועדה בעיקרה לאפשר לבני השיח המצרים להיחשף ללקחי המעבר של אינדונזיה לדמוקרטיה ומשתתפי הסדנה התבקשו לזהות נושאי מפתח שזקוקים לטיפול כבר בתקופה הקרובה כדי לקדם דמוקרטיה במצרים. זאת, תוך הבנה כי תמונת המצב במצרים נזילה וההסדרים החוקתיים והפוליטיים בה אינם מעוצבים עדיין. דיוני הסדנה התמקדו בכמה סוגיות עיקריות: תפקיד הצבא בשלב המעבר ומקומו בחברה דמוקרטית עתידית; רפורמה חוקתית ופוליטית; חוקי בחירות וניהול בחירות; תפקידן של מפלגות פוליטיות וחברה אזרחית בבניית דמוקרטיה ייצוגית; אסלאם, פוליטיקה ומדינה; תפקיד התקשורת בעיצוב דמוקרטיה; והשתתפותן של נשים בתהליך הפוליטי. סדנה נוספת בנושא אמורה להתכנס בקרוב בקהיר.

אין ספק כי המצרים היו מודעים ערב פנייתם לסיוע אינדונזי בנושא למספר עובדות העולות ממבט של מעל עשור על תהליך בניית הדמוקרטיה באינדונזיה. אחת העובדות המעניינות היא למשל כי בדמוקרטיה האינדונזית נכזבה עד כה תקוותן של מפלגות בעלות סדר יום אסלאמי להגיע למעמד מוביל בפוליטיקה. המדובר בראש ובראשונה במפלגה האסלאמית השאפתנית, "מפלגת הצדק המשגשג" (PKS) ששורשיה הרעיוניים שואבים את השראתם, במידה רבה, מתנועת "האחים המוסלמים". זאת ועוד, רוב ציבור הבוחרים האינדונזי הוכיח למעשה, באמצעות הליכים ראויים של בחירות דמוקרטיות, כי הוא תומך בעיקרון יסוד של המדינה האינדונזית בדבר הפרדה בין דת ומדינה. לכך גם מצטרפות העובדות המעניינות הבאות; הרפורמות הדמוקרטיות צמצמו באופן ניכר את מעורבות הצבא בפוליטיקה; רעיון השוויון המגדרי קיבל חיזוק על ידי הצלחתה של אישה, מגואטי סוקרנופוטרי, להגיע למשרת נשיא המדינה; הממשל הדמוקרטי באינדונזיה מוכיח מחויבות

ונחישות להיאבק מבצעית ורעיונית (בתמיכת הזרם האסלאמי המרכזי במדינה) בטרור ואף מפגין הצלחות בתחום הזה.

אמנם לדמוקרטיה האינדונזית הצעירה יש עדיין לא מעט חולשות, כגון העדר מדיניות קפדנית של השלטת חוק וסדר שתסכל פעילות של מוסלמים קיצוניים נגד בני מיעוטים דתיים. ועם זאת, לא ניתן להתעלם מהישגיה המרשימים של אינדונזיה בנתיב הדמוקרטי. במצרים, שלה קשרים אמיצים עם אינדונזיה, רואים את המראות ושומעים את הקולות. ניתן להניח כי הממשל המצרי מודע לכך שמרכיבים חשובים בהקשר האינדונזי, המסבירים לא במעט את הצלחת הדגם הדמוקרטי שם, חסרים בהקשר המצרי. כך למשל, קיומה של חברה אזרחית מוסלמית חזקה ומאורגנת המחויבת לערכים דמוקרטיים. ואולם, מול הפסימיות הרווחת באשר לסיכויי הרפורמות הדמוקרטיות במצרים, העובדה כי זו בוחנת עתה מקרוב את הדגם הדמוקרטי שנבנה באינדונזיה יש בה כדי להציע חומר למחשבה.

ד"ר גיורא אלירז הוא חוקר נלווה במכון טרומן, עמית נלווה במכון המלכותי ההולנדי ללימודי דרום מזרח אסיה והקריביים, ועמית מחקר במכון למדיניות ואסטרטגיה במרכז הבינתחומי בהרצליה.